

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради університету
«30» серпня 2023 року,
протокол № 2.

Ректор університету, голова вченої
ради університету, доктор
юридичних наук, професор

_____ Олег ОМЕЛЬЧУК
(підпис) (ініціали, прізвище)

«30» серпня 2023 року

М.П.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«ДЕМОКРАТІЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ»
для підготовки на третьому (освітньо-науковому) рівні
здобувачів ступеня доктора філософії
зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування
галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування**

РОЗРОБНИКИ:

Завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання, доктор філософських наук, професор
«23» серпня 2023 року

_____ Леонід ВИГОВСЬКИЙ

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
«23» серпня 2023 року, протокол № 1.

Завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання, доктор філософських наук, професор
«23» серпня 2023 року

_____ Леонід ВИГОВСЬКИЙ

Деканеса факультету управління та економіки, кандидатка економічних наук, доцентка
«23» серпня 2023 року

_____ Тетяна ТЕРЕЩЕНКО

ПОГОДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
«28» серпня 2023 року, протокол № 1.

Перша проректорка, голова методичної ради університету, кандидатка наук з державного управління, доцентка
«28» серпня 2023 року

_____ Ірина КОВТУН

ЗМІСТ

		Стор.
1.	Опис навчальної дисципліни	2
2.	Заплановані результати навчання	3
3.	Програма навчальної дисципліни	5
4.	Структура вивчення навчальної дисципліни	6
	4.1. Тематичний план навчальної дисципліни	6
	4.2. Аудиторні заняття	7
	4.3. Завдання для самостійної роботи студентів	7
5.	Методи навчання та контролю	7
6.	Схема нарахування балів	7
7.	Рекомендована література	8
	7.1. Основна література	8
	7.2. Допоміжна література	9
8.	Інформаційні ресурси в Інтернеті	11

1. Опис навчальної дисципліни

1. Шифр і назва галузі знань	–	28 Публічне управління та адміністрування
2. Код і назва спеціальності	–	281 Публічне управління та адміністрування
3. Назва спеціалізації	–	немає
4. Назва дисципліни	–	Демократія та політичні інститути
5. Тип дисципліни	–	вибіркова
6. Код дисципліни	–	ВК1
7. Освітній рівень, на якому вивчається дисципліна	–	третій
8. Ступінь вищої освіти, що здобувається	–	доктор філософії
9. Курс / рік навчання	–	другий
10. Семестр	–	третій
11. Обсяг вивчення дисципліни:		
1) загальний обсяг (кредитів ЄКТС / годин)	–	3,0 / 90
2) денна форма навчання:		
аудиторні заняття (годин)	–	14
% від загального обсягу лекційні заняття (годин)	–	15,6
% від обсягу аудиторних годин семінарські заняття (годин)	–	8
% від обсягу аудиторних годин самостійна робота (годин)	–	57,1
% від обсягу аудиторних годин самостійна робота (годин)	–	6
% від обсягу аудиторних годин самостійна робота (годин)	–	42,9
% від загального обсягу	–	76
	–	84,4
12. Форма семестрового контролю	–	залік
13. Місце дисципліни в логічній схемі:		
1) попередні дисципліни	–	-
2) супутні дисципліни	–	ВК6 «Інституціональне забезпечення публічного управління та адміністрування» ВК8 «Проблеми розвитку місцевого самоврядування»

3) наступні дисципліни	–	-
14. Мова вивчення дисципліни	–	українська.

2. Заплановані результати навчання

Програмні компетентності, які здобуваються під час вивчення навчальної дисципліни:

ЗК 1. Здатність застосовувати системний підхід, науковий світогляд для проведення наукових досліджень, абстрактно, критично мислити, аналізувати сучасні проблеми розвитку суспільства, синтезувати отримані знання та формувати обґрунтовані пропозиції, стверджувати власну життєву позицію.

ФК 1. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання в публічному управлінні та адмініструванні, дотичних до неї міждисциплінарних напрямів і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях.

ФК 5. Здатність визначати, науково обґрунтовувати та критично оцінювати стратегічні напрями розвитку на загальнодержавному, регіональному, місцевому та організаційному рівнях.

ФК 9. Здатність аналізувати та оцінювати сучасний стан, тенденції розвитку публічного управління та адміністрування.

Програмні результати навчання, які досягаються під час вивчення навчальної дисципліни:

РН 1. Знати наукові концепції та теорії, термінологію, історію розвитку та сучасний стан наукових знань, ідентифікувати теоретичні й практичні проблеми з публічного управління та адміністрування.

РН 4. Планувати і виконувати емпіричні та/або теоретичні дослідження з публічного управління та адміністрування, адаптувати й застосовувати сучасні управлінські моделі та відповідний зарубіжний досвід публічного управління.

Після завершення вивчення дисципліни здобувач повинен продемонструвати такі результати навчання:
1. Знання
<i>(здатність запам'ятовувати або відтворювати факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи, цілісні теорії тощо)</i>
1.1) демонструвати знання про об'єкт, предмет, методи і функції курсу «Демократія та політичні інститути», чітко оперувати і володіти її понятійно-категоріальним апаратом;
1.2) сформулювати систему знань про демократію та її роль у розвитку сучасних політичних інститутів;
1.3) розуміти роль держави за умов демократії, роль громадян у демократичному політичному процесі.
1.4) описувати особливості громадянського суспільства та його ролі в демократизації політичних інститутів;
1.5) аналізувати та оцінювати факти політичного життя демократичних політичних інституцій.
2. Розуміння
<i>(здатність розуміти та інтерпретувати вивчене, уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворювати словесний матеріал у, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань)</i>
2.1) пояснювати різницю між сформованими на побутовому ґрунті уявленнями про демократію, політичні інститути та її сутність;
2.2) з'ясувати закономірності розвитку та еволюцію форм демократії та їх вплив на

життя особистості та соціуму;
2.3) інтерпретувати докорінні зміни, що відбуваються у сучасних демократичних суспільствах і спричинені ними зміни у практичному ставленні людей до себе та до світу;
2.4) обговорювати роль та значення застосування демократичних принципів та цінностей у процесі здійснення соціальних перетворень;
2.5) пояснювати сутність глобальних проблем сучасної демократії та дискутувати з приводу можливих шляхів їхнього подолання;
2.6) обґрунтовувати вплив демократичних принципів на розуміння особистістю своїх громадянських прав, свобод і здатність відстоювати свою політичну позицію.
3. Застосування знань
<i>(здатність використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях (наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач)</i>
3.1) вміти застосовувати знання з курсу для формування власної думки про політичні процеси в країні та світі, обговорювати й захищати їх;
3.2) ефективно аналізувати та застосовувати засоби та механізми функціонування, існування політичних процесів, впливу на політичну поведінку, дії, процеси, політику загалом;
3.3) аналізувати сутності політичного процесу та користуватися результатами аналізу в управлінській сфері політико-практичної діяльності;
3.4) використовувати базові уявлення про основи демократії для підвищення власного рівня політичної культури.
4. Аналіз
<i>(здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних)</i>
4.1) аналізувати тенденції розвитку сучасної демократії, виокремлювати демократичні принципи, цінності та знання, необхідні задля діяльності в межах спеціальності;
4.2) демонструвати здатність розбивати інформацію на компоненти, аналізувати рекомендовані до вивчення політичні першоджерела;
4.3) змістовно аналізувати сучасні основні напрями та течії демократії;
4.4) застосовувати набуті знання у своїй галузі наукового пізнання, а також при аналізі складних соціально-політичних проблем інших сфер функціонування соціуму;
4.5) об'єктивно, послідовно і аргументовано викладати свої погляди як на розуміння проблем демократії, так і проблем життя політичних інститутів.
5. Синтез
<i>(здатність поєднувати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю)</i>
5.1) поєднувати елементи політичних знань з метою отримання цілого з новою системною властивістю;
5.2) інтегрувати та використовувати знання з інших дисциплін при вивченні проблем демократизації суспільства;
5.3) вільно володіти категоріальним базисом демократії для взаємодії політичних теорій з іншими галузями гуманітарного знання;
5.3) оперувати набутими науковими принципами, законами, категоріями, методами для формування демократичного світогляду;
5.4) обґрунтовувати необхідність подальшої демократизації діяльності політичних інститутів для фахівців з правових та управлінських спеціальностей;
5.5) пропонувати шляхи підвищення власної політичної культури, розвитку здатності вирішення проблем демократизації суспільства комплексно, вироблення навичок критичного мислення в процесі самоосвіти та самовдосконалення;

5.6) узагальнювати соціально важливу інформацію з проблем демократії та функціонування політичних інститутів на основі використання різноманітних джерел такої інформації.
6. Оцінювання
<i>(здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі)</i>
6.1) оцінювати значення знань тем з курсу «Демократія та політичні інститути» для формування високого рівня політичної культури правника;
6.2) розкривати соціально-історичну сутність і доцільність явищ та процесів демократизації діяльності сучасних політичних інститутів в Україні;
6.3) пояснювати відмінності між різними напрямками та течіями в розумінні явищ демократії, оцінювати їх вплив на сучасну практику органів державної влади та місцевого самоуправління;
6.4) вибирати серед різноманіття думок та поглядів про демократію окремі положення, важливі для формування власної політичної позиції, особистісного та професійного самовдосконалення та самовираження;
6.5) оцінювати внесок українських діячів у скарбницю світової демократичної думки.
7. Створення (творчість)
<i>(здатність до створення нового культурного продукту, творчості в умовах багатовимірності та альтернативності сучасної культури)</i>
7.1) виробити творче осмислення досягнень світового розвитку демократії, демократичної політичної культури, розуміння своєї ролі у демократичному процесі, розвитку громадянської відповідальності;
7.2) демонструвати навички пошукової роботи в різних джерелах, ЗМІ і доводити неупереджених достовірних висновків у сфері демократизації політичних процесів;
7.3) творчо застосувати аналітичні та організаційні навички в процесі демократизації діяльності органів публічної влади і управління в Україні;
7.4) жити в умовах політичного плюралізму, давати раціонально критичну оцінку діям різних політичних партій і лідерів з позицій загальносуспільних інтересів.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Предмет курсу «Демократія та політичні інститути», категорії та його функції

Предмет, завдання та функції курсу «Демократія та політичні інститути». Свобода як загальнолюдська цінність. Поняття прав і свобод людини. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина України. Багатоманітність тлумачення демократії. Зміст, загальні принципи та основні критерії демократії. Елементи механізму демократії. Аспекти й різновиди демократії. Основні цінності сучасної демократії. Переваги та недоліки основних форм демократії. Особливості сучасної демократії. Форми та інститути демократії в Україні. Проблеми розвитку сучасної демократії та політичних інститутів в державі.

Тема 2. Генеза демократії як соціального феномена

Демократія як соціальний феномен. Економічні, історичні та соціокультурні передумови виникнення демократії. Еволюція форм демократії. Первіснообщинна демократія. Антична демократія. Деспотія більшості. Доля демократії після падіння Афінів. Середньовічні форми демократії. Класична ліберальна демократія (Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо). Колективістська демократія (Ж.-Ж. Руссо, В. Ленін, К. Маркс, К. Шлітт) Неоліберальна демократія. Демократичні ідеї в українській політичній думці (демократична спадщина Київської Русі; демократична традиція в XIV-XVII ст.ст.; козацькі демократичні республіканські традиції у XVI-XVIII ст.ст.; демократична думка українського суспільства у XIX ст.; демократизм періоду революцій та відновлення державності в Україні; демократичні ідеї у політичній думці України першої половини XX ст.; особливості розвитку демократичної традиції українського народу в період «радянської демократії»).

Тема 3. Сучасні концепції демократії та їх реалізація в соціумі

Демократія: теоретико-соціальний аспект і основні моделі. Демократія як принцип організації суспільства. Сучасні концепції демократії та їх практична реалізація. Популістська демократія. Унітарна демократія. Елітарні демократії. Концепції демократичного елітизму та плюралізму еліт. Концепція демократії більшості. Плюралістична демократія. Поліархія як сучасна форма представницької демократії. Корпоратизм та неокорпоратизм. Переваги та недоліки базових концепцій демократії. Сучасні форми демократичного урядування. Демократія як політичний режим. Типологія демократичних режимів. Мажоритарна, консенсусна, співгромадська демократії за А. Лейпхартом. Транзитивна демократія. Технології прийняття політичних та управлінських рішень за демократії.

Тема 4. Система політичних інститутів в демократичному суспільстві

Політичний процес як суспільно-політична взаємодія, боротьба за владу, застосування влади та вплив на владу. Форми здійснення політичного процесу. Специфіка політичних процесів демократичного суспільства. Місце та роль політичних інститутів у політичній системі суспільства. Демократія як політичний режим. Типологія демократичних режимів. Конституційні гарантії, методи і механізми захисту прав та свобод людини в Україні. Політична культура. Принцип розподілу державної влади на три гілки. Моделі організації законодавчої влади в розвинутих демократіях. Виконавча влада в демократичному суспільстві: призначення і сутність. Ознаки і функції судової влади в демократичній країні. Політичні партії як політичні інститути. Роль політичних партій у розвитку демократії. Суспільно-політичні організації та рухи як політичні інститути, роль, функції в політичній системі суспільства. Опозиція як демократичний інститут. Вибори як інститут демократичного суспільства та інструмент демократії. Вибірчі системи, моделі проведення виборів, виборча інженерія. Референдум як інститут демократії. Демократія і децентралізація влади. Представницький характер та форми місцевої демократії. Правові засади місцевого самоврядування. Місцева демократія та її форми. Місцеве самоврядування і державна влада: способи взаємодії.

4. Структура вивчення навчальної дисципліни

4.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назви тем	Кількість годин											
		Денна форма						Заочна форма					
		усього	у тому числі					усього	у тому числі				
л	п		лаб	інд	с.р.	л	п		лаб	інд	с.р.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	Тема 1. Предмет курсу, категорії та його функції	23	2	2	-	-	19	23	2	2	-	-	19
2.	Тема 2. Генеза демократії як соціального феномена	21	2	-	-	-	19	21	2	-	-	-	19
3.	Тема 3. Сучасні концепції демократії та їх реалізація в соціумі	23	2	2	-	-	19	23	2	2	-	-	19
4.	Тема 4. Система	23	2	2	-	-	19	23	2	2	-	-	19

політичних інститутів в демократичному суспільстві													
Усього годин	90	8	6	-	-	76	90	8	6	-	-	76	

4.2. Аудиторні заняття

4.2.1. Аудиторні заняття (лекції, семінарські (практичні) заняття) проводяться згідно з темами та обсягом годин, передбачених тематичним планом.

4.2.2. Плани лекцій з передбачених тематичним планом тем визначаються в підрозділі 1.2 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.2.3. Плани семінарських (практичних) занять з передбачених тематичним планом тем, засоби поточного контролю знань та методичні рекомендації для підготовки до занять визначаються в підрозділі 1.3 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3. Самостійна робота аспірантів

4.3.1. Самостійна робота аспірантів включає завдання до кожної теми та індивідуальні завдання.

4.3.2. Завдання для самостійної роботи аспірантів та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в підрозділі 1.4 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3.3. Самостійна робота аспірантів заочної форми навчання передбачена навчальним планом у формі виконання домашньої контрольної роботи.

4.3.4. Завдання для самостійної роботи аспірантів та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в підрозділі 1.4 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

5. Методи навчання та контролю

Під час лекційних занять застосовуються:

- 1) традиційний усний виклад змісту теми;
- 2) слайдові презентації.

На семінарських та практичних заняттях застосовуються:

- дискусійне обговорення проблемних питань;
- вирішення ситуаційних завдань;
- повідомлення про виконання індивідуальних завдань;

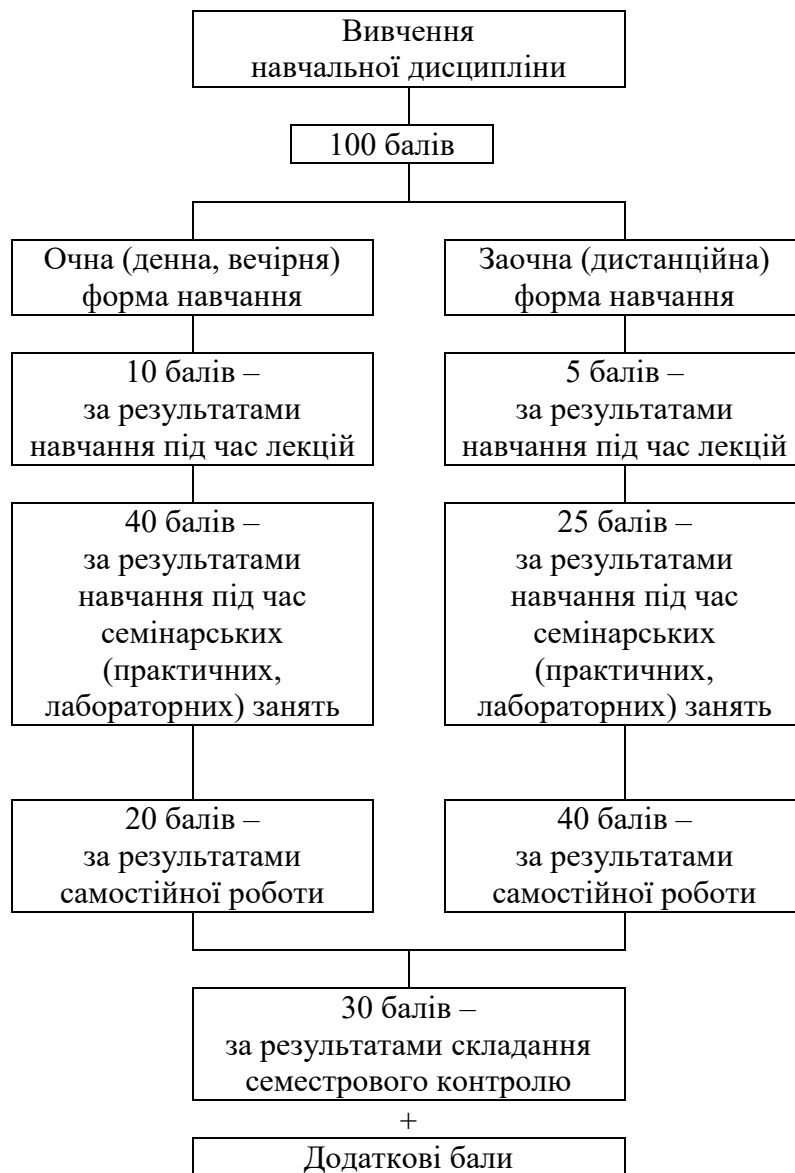
Поточний контроль знань аспірантів з навчальної дисципліни проводиться у формах:

- 1) усне або письмове (у тому числі тестове) бліц-опитування аспірантів щодо засвоєння матеріалу попередньої лекції;
- 2) усне або письмове(у тому числі тестове) опитування на семінарських заняттях;
- 3) виконання поточних контрольних робіт у формі тестування;
- 4) захист підготовленого звіту про виконання ІНДЗ;
- 5) захист підготовленого публічного виступу.

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного заліку. Структура залікового білету включає три теоретичних питання.

6. Схема нарахування балів

6.1. Нарахування балів аспірантам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

6.2. Обсяг балів, здобутих аспірантом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

7. Рекомендовані джерела

7.1. Основні джерела

1. Андрійчук Т. Концепт громадянського суспільства в сучасних теоріях демократії. *Політичний менеджмент*: укр. наук. журн. 2012. № 1/2. С. 10–17.
2. Бойчук М.А. Демократія як народовладдя: становлення та розвиток в Україні в період утвердження незалежності. Київ: Генеза, 2012. 238 с.
3. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Львів, 2000. 318 с.
4. Головатий М.Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
5. Демократія. Вибори. ЗМІ: навчальний посібник / Human rights, Всеукр. громад. орг. «Демократична дія», Votschaft der Bubdersrepublik Deutschland (Kiew); за заг. ред. канд. політ. наук С.Ф. Джерджа. Київ: Синопис, 2012. 63 с.
6. Іщенко М.П. Основи демократії: навч.-метод. посіб. для студ. і слухачів магістратури держ. служби ден., заоч. та екстернат. форм навч. / Іщенко М.П., Гаман П.І.,

Іщенко О.М.; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. 2-е вид., допов. Черкаси: Вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. 231 с.

7. Кельзен Ган. Про сутність і цінність демократії; з нім. пер. Олександр Мокровольський. Львів: ВНТЛ-Класика, 2013. 139 с.

8. Конституція України: офіц. текст : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. : станом на 1 січня 2006 р.]. Київ: Мін-во Юстиції України, 2006. 124 с.

9. Логунова М.М. Становлення і розвиток демократії: світовий досвід для України (опорний конспект дистанційного курсу): навчальний посібник / М.М. Логунова, Л.В. Гонюкова; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: Центр навч. л-ри, 2005. 103 с.

10. Основи демократії: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. кол.: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; за заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. Проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. Київ: Вид-во «Ай Бі», 2002. 684 с.

11. Погорілко В. Основні засади теорії безпосередньої демократії. *Право України*. 2001. № 8. С. 26–32.

12. Традиції демократичного врядування в історії українського державотворення: монографія / В.М. Князєв, Ю.В. Бакаєв, Т.Е. Василевська [та ін.]; за заг. ред. В.М. Князєва; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2010. 220 с.

7.2. Допоміжні джерела

1. Андрійчук Т. Вимірювання демократії: теоретичні та емпіричні підходи. *Політичний менеджмент*: укр. наук. журн. 2012. № 3. С. 3–11.

2. Виговський Л.А., Куліш Н.С. Релігія як важливий чинник нової української політичної реальності. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. № 2 (16). С. 5–9.

3. Виговський Л.А., Виговська Т.В. Свобода совісті як чинник демократизації суспільства в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, ХУУП, 23 жовтня 2020 року). С. 13–18.

4. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз: монографія; за наук. ред. д-ра політ. наук Л.Є. Шкляра. Київ: НАДУ, 2009. 392 с.

5. Грицяк Н.В. Електронна демократія: навчальний посібник / Н.В. Грицяк, С.Г. Соловійов; за заг. ред. Н.В. Грицяк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, каф. інформ. політики та електрон. урядування. Київ: НАДУ, 2015. 66 с.

6. Кабанець О.С. Демократія як державний режим: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*: укр. наук.-теорет. часопис. 2012. № 4. С. 60–64.

7. Козьма В.В. Політичні інститути сучасної представницької демократії. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія»*. 2013. Т. 21. Вип. 23 (4). С. 29–33. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdufsp_2013_21_23\(4\)__7.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdufsp_2013_21_23(4)__7.pdf).

8. Крос К., Гакет Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: перспективи конкуренції / Пер. з англ.. Р. Ткачук. Київ: Основи, 2000. 96 с.

9. Куйбіда В.С. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку місцевої демократії: монографія / В.С. Куйбіда, М.С. Куйбіда, О.О. Бабінова. Хмельницький: ХУУП, 2008. 468 с.

10. ЛеДюк Лоуренс, Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці / Пер. з англ. Р. Ткачук. Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. 96 с.

11. Митко А.М. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу: монографія; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 399 с.

12. Невичерпність демократії: Видатні діячі минулого і сучасності про вільне, демократичне суспільство і права людини / уклад.: О.І. Терех, Я.Г. Оксюта. Київ: Укр. письм., 1994. 174 с.

13. Олійник О.Л. Врядування в Україні княжої та козацької доби: монографія; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2012. 320 с.

14. Політична опозиція: навчальний посібник / В.А. Гошовська, К.О. Ващенко, Ю.Г. Кальниш [та ін.]; за заг. ред. В.А. Гошовської, К.О. Ващенко, Ю.Г. Кальниша; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. Київ: НАДУ, 2013. 207 с.

15. Розенфельд Ю.М., Осипова Н.П. Опозиція в демократичному суспільстві. *Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика*. Київ: Навч.-метод. каб. вищ. освіти Мова освіти України, 1996. С. 178–211.

16. Сміт Д. Роль законодавчої влади в ліберально-демократичних суспільствах / Пер. з англ. Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. 104 с.

17. Смокович М. Вибори як інститут забезпечення демократії в Україні. *Юридична Україна*: щомісяч. наук. журн. 2014. № 11. С. 37–45.

18. Соловійов С.Г. Проблеми розвитку електронної демократії в умовах модернізації державного управління України: наукова розробка / С.Г. Соловійов, В.Г. Даниленко. Київ: НАДУ, 2012. 68 с.

19. Толстоухов А.В. Філософія демократії: есе; Ін-т стратег. політики. Київ: Новий друк, 2005. 159 с.

8. Інформаційні ресурси

1. <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1297>
2. <http://www.politicalscience.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/03publications/09other>
3. <http://social-science.com.ua/article/1032>
4. <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-52.html>
5. http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/iplp_kspd_Shlahtun_Politologia/